

fractal
Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Θεόδωρος Π. Ζαφειρίου: «Ποίηση είναι το αμετάφραστο. Παρ' όλ' αυτά δεν γνωρίζω ποιητή, εκτός ή εντός εισαγωγικών, συμπεριλαμβανομένου και εμού, που δεν επιδιώκει να μεταφραστεί.»

Συνέντευξη στη Γιούλη Τσακάλου //

*Πολλαπλασιάστηκαν στην εποχή μας οι μεταφράσεις ποίησης. Ξένης εδώ, ελληνικής, χωρίς υπερβολή, σε όλον τον κόσμο. Με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία και απήχηση. Τι σημαίνει απήχηση βέβαια είναι πολύ σχετικό, αφού η ανταπόκριση των αναγνωστών είναι, σε σχέση με την πεζογραφία, παντού από μέτρια έως ελάχιστη. Στα καθ' ημάς μάλιστα και η αναλογία αναγνωστών προς γράφοντες είναι αντιστρόφως ανάλογη. Πρέπει όμως να μας πιστωθεί και η μεταφραστική προσπάθεια και φιλοδοξία. Ως προς τα κίνητρα και το αποτέλεσμα, δηλαδή την επιτυχία της μεταφραστικής προσπάθειας, θέσαμε τις επόμενες ερωτήσεις στον ποιητή **Θεόδωρο Π. Ζαφειρίου**. Είτε αφορά μεταφράσεις από την ελληνική ως πρωτότυπη ποιητική γλώσσα σε κάποια ξένη είτε μιας ξένης (ως γλώσσα αναφοράς ή αφετηρίας) στην ελληνική (ως γλώσσα αφίξεως ή υποδοχής).*

-Κύριε Ζαφειρίου ποιήματά σας έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά, γερμανικά, σουηδικά και αλβανικά. Είχατε τη δυνατότητα να εκτιμήσετε την ποιότητα των μεταφράσεων;

Πολύ μεγάλη ιστορία οι μεταφράσεις. Ας ξεκινήσουμε από το τί εστί μετάφραση. Και ειδικότερα μετάφραση ποίησης. Ένας ορισμός της αποτελεί ταυτόχρονα και έναν αρνητικό ορισμό της ποίησης. Ποίηση είναι το αμετάφραστο. Παρ' όλ' αυτά δεν γνωρίζω ποιητή, εκτός ή εντός εισαγωγικών, συμπεριλαμβανομένου και εμού, που δεν επιδιώκει να μεταφραστεί. Θα είμαι λίγο υπερβολικός, αλλά μού φαίνεται πως αυτή η επιδίωξη δεν φιλοδοξεί τόσο να κάνει γνωστό το πρωτότυπο έργο σε ένα αλλοδαπό κοινό με την θεμιτή ασφαλώς επιθυμία της αποδοχής του ποιητή, στην πραγματικότητα πέραν των ορίων της τέχνης του. Παρένθεση. Η τέχνη νοείται κατά την γνώμη μου κατ' αρχήν ως μορφή και έπεται το περιεχόμενο, το οποίο και μόνον είναι επιδεκτικό μεταφράσεως, αν κι εγώ προτιμώ για την γλωσσική αυτή μεταφορά τον όρο απόδοση. Έλεγα λοιπόν ότι, αν θα γίνει γνωστό, κατανοητό, ακόμη και αντικείμενο αισθητικής απολαύσεως ένα ποίημα ή ένα ποιητικό έργο στην ξένη γλώσσα, είναι τολμώ να πω επιθυμητό μεν, δευτερεύον δε θέμα για τον ποιητή.

Η μετάφραση προσδίδει πρώτα απ' όλα, σαν αξιολογικό στοιχείο, πολύ περισσότερο και από μια εγκωμιαστική κριτική, αξία στο βιογραφικό του. Όπως ενισχύει το κύρος ενός γιατρού φερ' ειπείν μια διατριβή, κατά προτίμηση στην αγγλική γλώσσα, και ας μην προσθέτει στις κλινικές ικανότητές του απολύτως τίποτε, έτσι και μια ποιητική μετάφραση εντυπωσιάζει στο βιογραφικό του ποιητή, ακόμη και του κορυφαίου, που δεν την έχει ανάγκη η ουσιαστική (πάντα η πρωτότυπη) αξία του έργου του. Θα μού πείτε, και γιατί να την στερηθούν οι ξένοι. Δεν διαφωνώ, ας πάρουν μια γεύση, όπως οι δοκιμαστές κρασιών, αλλά για να απολαύσουν πρέπει να πιούν το κρασί ως πότες και να μεθύσουν. Να μάθουν δηλαδή ακόμη και κινέζικα; Και τί σημαίνει να μάθουν, αφού για να διαβάσει κανείς ποίηση πρέπει να βιώσει, μάλλον να έχει βιώσει την γλώσσα, και ούτε αυτό αρκεί, αφού η ποίηση αλλάζει τόσες φορές κώδικες, όσοι κι οι ποιητές (εκτός εισαγωγικών), όσα και τα ποιήματα των ποιητών, κατά την φύση της δε κρύπτεσθαι φιλεί, αποκαθαίρει τις λέξεις από την καθημερινή σκουριά και αναπαρθενεύει την γλώσσα, για να θυμηθούμε τον Ελύτη.

Τόσες και τόσες ποιητικές γλώσσες όσα τα σημαινόμενά τους και οι συνδηλώσεις τους, αλλά μην ξεχνάμε, ότι ανακατεύοντας πολλά ποτά δεν ζαλιζόμαστε απλώς, μπορεί να μεθύσουμε κακά, με άθλια αποτελέσματα, το πιο ανώδυνο των οποίων είναι ο πονοκέφαλος. Αλήθεια, πώς θα μεταφραζόταν αυτή η λέξη, που καθιερώθηκε λάθος; Ως «κάποιο είδος του ψαριού κέφαλος, που προκαλεί πόνο»; Στην περίπτωση μου τώρα και συγγνώμη που σάς πονοκεφάλιασα με την πολυλογία μου. Ναι, μεταφράστηκα σε τέσσερις γλώσσες και ελπίζω, πως τουλάχιστον αυτοί οι τέσσερις μεταφραστές ζαλίστηκαν λίγο ευχάριστα, αφού μόνον αυτή η ευχαρίστησή τους ελπίζω αποτέλεσε και το κίνητρο και κριτήριο της απόφασης να με μεταφράσουν.

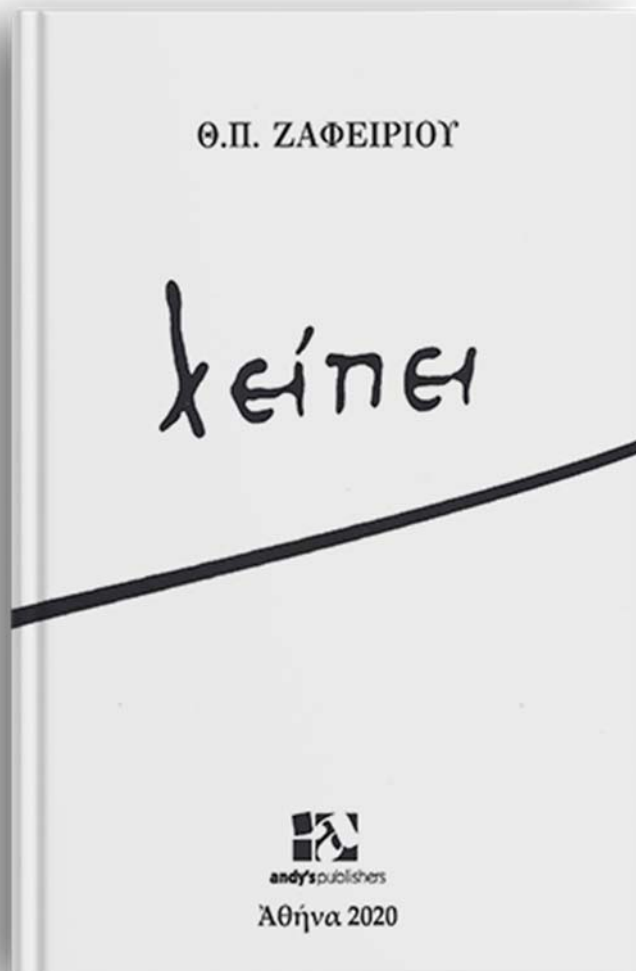
Στο δεύτερο σκέλος της ερώτησής σας, από αυτές τις τέσσερις γλώσσες, μπορώ περισσότερο να κρίνω την γερμανική μετάφραση αρκετά καλά, τη σουηδική αρκετά, τη γαλλική μέτρια, την αλβανική καθόλου. Για την τελευταία επαφίεμαι στους Αλβανούς και ομογενείς, που με διαβεβαίωσαν για την ποιότητά της. Για την γαλλική, που συμπεριλαμβάνει σχεδόν το μισό έργο μου και την σουηδική μια επιλογή, οι ξένες γνώμες ενίσχυσαν την πολύ καλή δική μου, για την γερμανική τέλος, που φιλοδοξεί να αναπλάσει το ποιητικό περιεχόμενο σύμφωνα με τις προσλαμβάνουσες του Γερμανού αναγνώστη, με βοηθούν οι γλωσσικές μου γνώσεις να πω ότι είναι υπ' αυτό το πνεύμα απολύτως πετυχημένη.

-Έχετε μεταφράσει κι εσείς ξένη ποίηση. Πως αξιολογείτε το αποτέλεσμα;

Νεότερος έκανα αρκετές προσπάθειες να αποδώσω ξένα ποιήματα στην ελληνική (ποιητική) γλώσσα. Κυρίως Γερμανούς, γερμανόφωνους και έναν σουηδό ποιητή. Πολλά από αυτά τα ποιήματα δημοσιεύτηκαν. Δεν έμεινα ποτέ ικανοποιημένος με το αποτέλεσμα, με αποτέλεσμα να μην έχω ξεφυλλίσει ποτέ έκτοτε τα σχετικά έντυπα, για να μην εντείνω την απογοήτευσή μου, δεν σκέφτηκα δε και ποτέ να προβώ σε μια συνολική έκδοση υπό την έννοια της «δεύτερης γραφής». Ομολογώ μάλιστα ότι εν προκειμένω με έχει κομπλεξάρει απολύτως και ο Ελύτης. Είναι η μόνη ποιητική ανάπλαση που θεωρώ ότι ανταποκρίνεται στην απαίτηση του Έλληνα αναγνώστη

ποίησης να διαβάξει στα ελληνικά ως ποίηση και την ξένη ποίηση. Πολλοί προσάπτουν στον Ελύτη, ότι αποδίδει, φερ' ειπείν, Ρεμπώ και Μαγιακόφσκι ελυτικά.

Εγώ διεπίστωσα όμως, ότι χωρίς, να προδίδει το μετουσιωμένο σε ποίημα ξένο μας γλωσσικά περιεχόμενο, αποδίδει στην ελληνική γλώσσα ποιήματα. Θα μού πείτε, Στην ελληνική γλώσσα μεν, με ελυτικό ύφος δε. Αυτό ακριβώς εννοώ. Πρόκειται για ποιήματα πρωτότυπης μορφής. Κάτι τέτοιο θα 'θελα να πετύχω, αλλ' απέχω πόρρω. Απέχω και καμμιά δεκαριά χρόνια από την τελευταία προσπάθεια.

-Τί γνώμη έχετε για τη μετάφραση στη σημερινή καθομιλουμένη κειμένων είτε της αρχαίας ελληνικής είτε και της καθαρεύουσας;

Οι διακρίσεις στην πραγματικότητα είναι πολύ περισσότερες, ανάλογες με τις ιστορικογλωσσικές περιόδους της πράγματι στην γενική θεώρηση μιας και ενιαίας ελληνικής γλώσσας. Να λάβουμε υπόψιν όμως ότι ο Όμηρος όχι μόνο γράφει στην ιωνική διάλεκτο και μάλιστα στην παλαιότερη μορφή της, αλλ' απέχει από την αττική διάλεκτο δύο τουλάχιστον αιώνες και η αττική διάλεκτος από τα Ευαγγέλια τέσσερις.

Ας μην μπλέξουμε όμως με το μπέρδεμα της διδασκαλίας των αρχαίων γενικώς και αορίστως και πολύ περισσότερο με τις παλινωδίες περί της διδασκαλίας των ή μη στα σχολεία. Μιλώντας όμως για την μη επιδεχόμενη αμφισβήτησης αναγκαιότητα μεταφράσεων, που πρέπει μάλιστα να ανανεώνονται εναρμονιζόμενες με την φυσιολογική εξέλιξη της σύγχρονης γλώσσας, νομίζω, ότι και αυτές συμπληρωματικό μόνο ρόλο μπορεί να έχουν δίπλα στο πρωτότυπο, με την πυκνότητα και την αισθητική τελειότητα του οποίου καμία μετάφραση δεν μπορεί να συγκριθεί.

Γι' αυτό ας μην στερηθούν οι μαθητές μία γεύση έστω των πρωτότυπων αρχαίων κειμένων στα σχολεία, κάποιιο απ' αυτούς μπορεί στο μέλλον να ενδιαφερθούν για ενδελεχέστερη μελέτη ου μην αλλά και απόλαυσή τους. Παρενθετικά να πω, ότι ως προς τον τρόπο διδασκαλίας και παρότι ασφαλώς δέχομαι την αδιάσπαστη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, θα ήταν λειτουργικότερο η αρχαία να διδάσκεται ως ξένη! Το απαιτεί η διαφορετικότητα της δομής και το λεξιλόγιο, κυρίως το δεύτερο, που χρειάζεται εύχρηστα απλά λεξικά επικεντρωμένα στην σημασία των λέξεων στην αρχαία γλώσσα της περιόδου που αυτή ανήκει, ώστε να μην μπερδεύεται με την σημερινή των ομόηχων. Η φιλολογική εμμονή, που σταματούσε στην συντακτική ανάλυση δεν αρκεί. Στην καλύτερη περίπτωση παρήγαγε τις ανεκδιήγητες έως και ακατάληπτες μεταφραστικές φυλλάδες τις επονομαζόμενες στην εποχή μου (δεκαετία '60-'70) και «τσουράπες», χαρακτηρισμός άδικος, Κύριος οίδε πόθεν προερχόμενος, αφού, αν και απαγορευμένες τις χρησιμοποιούσαμε οι πάντες κατά κόρον, οι μεν μαθητές προς αποστήθιση, οι δε καθηγητές στα μουλωχτά, δίκην σκονακίων κατά την διδασκαλία! Καλή τους ώρα!

Σήμερα κάπως πρέπει τα κίνητρα για την μελέτη, τονίζω και για την απόλαυση των γενεσιουργών του δυτικού πολιτισμού έργων, να ανανεωθούν, σε εποχή μάλιστα, που οι ανθρωπιστικές σπουδές σε όλο τον δυτικό τουλάχιστον κόσμο καταβαραθρώνονται και οι σχετικές πανεπιστημιακές έδρες η μία μετά την άλλη κλείνουν. Ας μην μπλέξουμε όμως και με τα Ευαγγέλια, που η σχετική διαμάχη, για την μετάφρασή τους στην «γλώσσα του λαού» είχε ως συνέπεια τα Ευαγγελικά, την εξέγερση στις 8 Νοεμβρίου 1901 κυρίως φοιτητών, με νεκρούς, διαφεύδοντας τα περί της αυτονοήτου φοιτητικής προοδευτικότητας-αυτό είναι άλλου παπά ευαγγέλιο. Αλλά και αυτών και όλων των εκκλησιαστικών κειμένων η μετάφραση είναι, αν όχι αναγκαία, πολύ βοηθητική για πολύ κόσμο, προκειμένου να κατανοεί ό,τι ακούει στην εκκλησία στην απaráμιλλη ποιητική πρωτότυπη γλώσσα τους.

Τώρα, αν για τον ίδιο λόγο χρειάζεται να μεταφρασθεί και ο Παπαδιαμάντης, ας μεταφρασθεί. Αλλά για τον ίδιο λόγο και όχι, όπως έγκριτοι λογοτέχνες επιχείρησαν, για να τον

αντικαταστήσουν! Γιατί στην ουσία το ερώτημα, αν χρειάζεται να μεταφράζεται ή όχι ο Παπαδιαμάντης ή ο Βιζυηνός δεν έπρεπε να τίθεται από κανένα Νεοέλληνα, είτε φιλόδοξο συγγραφέα είτε φιλομαθή αναγνώστη πλην ατυχήσαντος μαθητού. Θα όφειλε να τίθεται και να απαντάται από το σχολείο, ή μάλλον θα όφειλε να μην τίθεται καν. Αλλά, τη μια με την κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων (και των λατινικών) στα γυμνάσια και λύκεια προς όφελος δήθεν άλλων μαθημάτων πρακτικής χρησιμότητας ή διαμόρφωσης κοινωνικοπολιτικής συνείδησης, την άλλη με την ιδεοληπτική επανεισαγωγή τής εν λόγω διδασκαλίας ακόμη και στα δημοτικά σχολεία, φαίνεται, πως, εκτός από τα παιδιά, και η παιδεία παίζει

-Και με τις μεταφράσεις της πεζογραφίας τι γίνεται;

Εκτιμώ πολύ τη μεταφραστική εργασία στην πεζογραφία, η οποία επιτελεί στην πραγματικότητα ένα επίσης αναδημιουργικό έργο, με λιγότερους ωστόσο κινδύνους, απ' όσο στην ποίηση. Γιατί στην πεζογραφία ο traduttore δεν κινδυνεύει τόσο να γίνει traditore, ο μόχθος του συνήθως πιάνει τόπο στο μετάφρασμα, αλλά δυστυχώς η εργασία του υποτιμάται, ο μεταφραστής θεωρείται λίγο πολύ ένας τεχνικός διεκπεραιωτής, παρότι σιγά σιγά τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται η συναξία του, πάντως εξακολουθεί να κακοπληρώνεται, στις κριτικές δε και τις παρουσιάσεις των μεταφρασμένων βιβλίων να μνημονεύεται με δυο φιλοφρονητικά λόγια στην τελευταία αράδα το όνομά του. Φυσικά, ακόμα χειρότερα, συχνά στα εξώφυλλα ν' αγνοείται.

Αντιθέτως τυχόν λάθη του, ακόμα και επουσιώδη να επισημαίνονται, να διογκώνονται και να στηλιτεύονται, συνήθως από ανταγωνιστές, αλύπτητα.

Θεόδωρος Π. Ζαφειρίου

**Ο Θεόδωρος Π. Ζαφειρίου γεννήθηκε στην Αθήνα το 1952. Κατάγεται από τη Λάρισα. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και στο Ρέγκενσμπουργκ της Γερμανίας. Εργάστηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών. Έχει εκδώσει δεκαεννέα ποιητικές συλλογές. Η πιο πρόσφατη (2020) έχει τίτλο «λείπει» και κυκλοφορεί από τις Εκδόσεις Andy's Publishers. Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά, γερμανικά, σουηδικά και αλβανικά. Έχει μεταφράσει επιλογές ποιημάτων κυρίως Γερμανών και Γερμανόφωνων ποιητών, όπως της Γαμπριέλε Βόμαν (Gabriele Wohman), του Γκύντερ Γκράς (Guender Grass), του Βόλφ Μπήρμαν (Wolf Biermann) αλλά και του Τούρκου Όρχαν Βελί Κανίκ (Orhan Veli Kanik) και του Σουηδού Χόκαν Σαντέλλ (Hokan Sandell).*

Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στην ιστοσελίδα του: zaphirioutheodoros.com